

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті визначено основні проблеми регулювання страхової діяльності в Україні на підставі аналізу нинішнього стану національного ринку страхових послуг і тенденцій його розвитку в умовах глобальної фінансової кризи, запропоновано основні напрями вдосконалення страхового законодавства. Встановлено, що умовою стабільного функціонування цього ринку, забезпечення фінансової стійкості його гравців, ефективного управління та розвитку страхової діяльності є не лише послідовне запровадження перспективних законодавчих норм стосовно платоспроможності, універсальних механізмів оподаткування та стандартів обліку і звітності, а й суттєве посилення інституційної спроможності і політичної та фінансової незалежності органу регулювання й нагляду за страховою діяльністю.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, платоспроможність страховика, нагляд на основі ризиків, інституційна спроможність регуляторного органу, МСФЗ (Міжнародні стандарти фінансової звітності), пруденційне регулювання страхової діяльності.

Вступ

Важливою умовою досягнення загальної макроекономічної стабілізації та позитивної економічної динаміки є відновлення довіри до українського фінансового сектору і зміцнення його потенціалу як внутрішнього джерела інвестицій для національної економіки. Актуальність системних заходів щодо зміцнення фінансового сектору й усіх його складових (як банківських, так і небанківських) особливо проявилася під час хвилі банкрутств та неплатоспроможності відомих світових фінансових установ.

Стрімке зростання кредитного, валютного ризиків та ризику ліквідності внаслідок різкої зміни ключових економічних умов діяльності та суттєвих корекцій у поведінці споживачів фінансових послуг не лише значно ускладнило виконання фінансовими установами зобов'язань, а й зумовило нагальну потребу у принципових змінах у державному регулюванні і нагляді за діяльністю банків, страхових організацій, компаній з управління активами, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, інших установ фінансового сектору. Ефективне регулювання та адекватний нагляд стають особливо важливими для досягнення стабільного функціонування страхового ринку, адже різноманітні страхові продукти здатні мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій для банківських і небанківських фінансових установ, підприємств реального сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти теоретико-методологічних засад страхової діяльності досліджували такі укра-

їнські вчені, як Т. М. Артюх, В. Д. Базилевич, Н. М. Внукова, О. О. Гаманкова, А. Д. Заруба, С. С. Осадець, Я. П. Шумелда та ін. Окремі аспекти державного регулювання страхової діяльності розглянуто у працях О. Й. Жабинця, А. Л. Самойловського, В. М. Фурмана та ін. Зокрема, О. Жабинець зосереджує увагу на аналізі й оцінці особливостей і проблем уніфікації державного регулювання страхової діяльності у взаємозв'язку з процесами глобалізації європейського та світового страхового простору [2, с. 188]. О. Фарат вивчає зарубіжну практику і європейські стандарти діяльності системи гарантування страхових виплат власникам полісів [3, с. 249]. У більшості публікацій вітчизняних й іноземних науковців і практиків, що з'являються сьогодні в Україні, висвітлено зарубіжний досвід державного регулювання страхової та перестрахової діяльності [1]. Водночас майже відсутні дослідження, у яких було би визначено основні пріоритетні завдання щодо модернізації системи державного регулювання страхової діяльності з огляду на запровадження значних регуляторних новацій у країнах Європейського Союзу та наслідки фінансових потрясінь останніх років.

Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати характерні риси регуляторних вимог до страхової діяльності, що базуються на системі Solvency II; обґрунтувати необхідність і послідовність запровадження таких вимог в Україні, а також визначити основні напрями змін законодавчої та нормативно-правової бази діяльності страхови-

ків. Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор доводить необхідність системної модернізації державного нагляду за страховою діяльністю, наріжним каменем якої є перехід до контролю за платоспроможністю компаній на основі оцінки ризиків.

Результати

Світова фінансова криза оприявила недоліки українського страхового ринку, пов'язані з недостатністю ресурсів для забезпечення стійкості в несприятливих зовнішніх умовах та з відсутністю надійного і гнучкого нагляду. Так, за даними Держфінпослуг, за 9 місяців 2009 р. темпи більшості показників страхової діяльності спадали порівняно з 9 місяцями 2008 р. Незвична для останніх років динаміка показників свідчила про такі тенденції:

- на 12 % зменшилася кількість укладених угод, при цьому кількість договорів, підписаних із фізичними особами, знизилася на 9 %;
- на 18 % зменшилися обсяги надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій – на 19 %;
- на 2 % скоротилися валові страхові виплати/відшкодування, а обсяг чистих страхових виплат – на 6 %;
- на 13 % знизилася обсяги вихідного перестрахування, в тому числі обсяги премій, сплачених на внутрішньому ринку, зменшилися на 17 %, а на зовнішньому збільшилися на 14 %;
- на 5 % зменшився обсяг страхових резервів;
- на 12 % зросли загальні активи, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів, – на 4 %;
- загальна кількість страхових компаній становила 475, у тому числі СК *life* (життя) – 75 організацій (збільшилося на 2 установи), СК *non-life* (не-життя) – 400 компаній (зменшилося на 2) [4].

Із Державного реєстру фінансових установ було вилучено інформацію про 28 страховиків із відповідним анулюванням ліцензій на здійснення різних видів страхування.

Зрозуміло, що для подолання таких негативних тенденцій на страховому ринку не достатньо зусиль окремих компаній, які демонструють кращу ринкову практику й у кризових умовах. Тож гостро постає потреба в системній модернізації цього ринку в цілому та моделі його державного регулювання зокрема.

Визначальним фактором стабільності інтегрованого страхового ринку завжди є наявність ефективного й адаптованого регулювання, здатного випереджати розвиток несприятливих подій. Застаріле або недосконале регулювання,

спрощений нагляд може негативно впливати на ефективність страхової діяльності та надійність профільних компаній.

У сучасних умовах усі країни ЄС визначають цілями державного регулювання збереження платоспроможності страховиків і захист прав споживачів, хоча додатково можуть виділяти окремі пріоритетні завдання:

- підтримку стабільності ринку або довіри до ринку;
- підтримку ефективного ринку;
- ведення ринкового нагляду;
- боротьбу з фінансовими правопорушеннями;
- підтримку конкурентоспроможного ринку;
- надання інформації для споживачів;
- забезпечення компенсаційних механізмів для споживачів.

В Україні державний нагляд за страховою діяльністю здійснювано задля дотримання вимог законодавства про убезпечення, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів споживачів згідно зі статтею 35 Закону України «Про страхування» [5].

Розглядаючи фінансову систему в цілому, а також її взаємопов'язаність зі світовими ринками, головними цілями державного регулювання та нагляду можна визначити збереження й посилення безпеки і фінансової стабільності (системний захист), захист індивідуальних учасників ринку (індивідуальний захист) та гарантію функціональності фінансового ринку (функціональний захист).

Мета пруденційного (запобіжного) регулювання полягає у збільшенні його ефективності шляхом мінімізації ціни ризику банкрутства для суспільства, у яку включають суму прямих утрат внаслідок неплатоспроможності страховиків, вартість запобігання такій неліквідності та обсяг фінансування тих банкрутств, що неодмінно відбуваються.

Висхідним пунктом створення сучасної системи страхового нагляду має стати теза стосовно платоспроможності компаній: рівень ліквідності окремого страховика слід визначати на основі його індивідуальних ризиків (чим вищий (більший) ризик діяльності конкретної компанії, тим вищими (більшими) мають бути вимоги стосовно її капіталу). Директивою від 10.11.2009 р. № 2009/138/ЄС Європейської комісії затверджено систему регулювання платоспроможності страхувачів (Solvency II), що базується на трьох складових:

- кількісні вимоги до фінансових ресурсів (норми страхових резервів, мінімально необхідного капіталу, маржі платоспроможності, правила інвестування);

- якісні вимоги (стандарти внутрішніх систем контролю й управління ризиками, принципи пруденційного нагляду);
- ринкова дисципліна (вимоги до прозорості та публічного розкриття інформації).

Запровадження сучасної моделі регулювання страхової діяльності в Україні потребує оновлення стандартів оцінювання особливих ризиків страховика, змін у правилах обліку та звітності, впровадження необхідних інструментів відстеження органами нагляду «абсолютної платоспроможності» страхових компаній. Наглядові органи повинні бути інституційно спроможні здійснювати оперативний моніторинг виконання вимог нормативної платоспроможності, розрахунку страхових резервів та інвестування, періодично контролювати надійність систем управління, якість ведення обліку, ефективність систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю.

Дворівнева модель Solvency II міститиме:

- необхідний капітал платоспроможності (Solvency Capital Requirement – SCR) – регуляторний рівень капіталу на основі ризику. Страховики можуть використовувати внутрішні моделі або стандартизований підхід, щоб оцінити SCR;
- необхідний мінімальний капітал (Minimum Capital Requirement – MCR) – регуляторний його рівень, за якого існує великий ризик для страхувальників, що вимагає негайного втручання регулятора.

Актуальним завданням із наближення функціонування вітчизняного страхового ринку до міжнародного рівня і підвищення надійності національних страховиків є формування системи пруденційного нагляду, що передбачає забезпечення максимального обліку в діяльності страховиків за такими параметрами, як рівень ризиків, адекватність оцінки страховиком реального рівня ймовірних утрат, якості внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідного бухгалтерського обліку й фінансової звітності, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку.

Щоб побудувати якісну систему пруденційного (запобіжного) нагляду в Україні, державний уповноважений регуляторний орган потребує розробки змістовних підходів нагляду за страховою діяльністю, орієнтованих на ризик, виходячи з реальної оцінки ймовірних утрат унаслідок роботи страхових компаній із позиції впливу потенційних загроз на фінансову стійкість страховиків.

До першочергових заходів з упровадження системи пруденційного нагляду належать:

- розробка загальних принципів ідентифікації та оцінки ризиків діяльності страховиків на основі міжнародного досвіду;

- удосконалення наявних тестів раннього запобігання з урахуванням міжнародного досвіду;
- корегування форм і технологій звітності страховиків для забезпечення необхідного наглядового моніторингу, а також відстеження стану та тенденцій в окремих галузях страхового ринку;
- удосконалення нормативно-правових актів із питань пруденційного регулювання, у тому числі стосовно вимог, норм і правил для узгодження їх із міжнародно визнаними принципами та стандартами;
- визначення державним уповноваженим регуляторним органом вимог до систем управління ризиками у страхових компаніях.

На досягнення мети докорінної модернізації системи державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю спрямовані проекти відповідних змін до чинних законів. Зокрема, вже кілька років у Верховній Раді України перебувають законопроекти «Про внесення змін до Закону України “Про страхування”» (нова редакція), «Про внесення змін до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”». Автори зазначених документів пропонують запровадити низку прогресивних регуляторних норм стосовно правил реєстрації та ліцензування страховиків, встановлюють вимоги до систем управління компаніями, визначають процедури розкриття інформації про осіб, що здійснюють контроль діяльності страховика, та вимоги до звіту про корпоративне управління тощо. Проте основною новацією принципів законодавчих змін мають стати підходи до показників платоспроможності страхових компаній, що ґрунтуються на системі оцінки ризиків.

Не менш важливими видаються поправки до законодавства щодо поширення на страхову діяльність Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Розбіжності між ними та Національними стандартами бухгалтерського обліку (НСБО) настільки значні, що існує ймовірність суттєвої зміни інформації, поданої у фінансових звітах компаній. Поточні недоліки НСБО, у тому числі недостатня консолідація або відсутність відповідної чи розгорнутої пояснювальної інформації щодо афілійованих осіб та кінцевих бенефіціарних власників, не дають змоги споживачам послуг чи користувачам інформації дати правильну оцінку фінансовому стану і діяльності страховика. Тому необхідно, аби парламент підтримав також і проект Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про бухгалтерський облік”», спрямований на усунення зазначених розбіжностей і на впровадження МСФЗ і у сфері страхової діяльності.

Третім елементом системних законодавчих змін правил страхової діяльності, без якого запровадження Solvency II не дасть бажаного ефекту в консолідації ринку страхування, є створення умов для переходу сектору убезпечення на універсальні принципи оподаткування прибутку. Адже за оцінками зарубіжних експертів, до 90 % українських страхових компаній є так званими схемними, що не поширюють справжні страхові продукти, а розробляють схеми податкової оптимізації. Відповідні законодавчі ініціативи також не один рік перебувають у парламенті.

Крім названих напрямів удосконалення правових засад страхування, важливо не полишати принципового питання стосовно зміцнення інституційної спроможності державного регуляторного органу – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Засади її формування і функціонування та практика останніх років свідчать про нагальну потребу посилення політичної й фінансової незалежності

цього колегіального органу для забезпечення кадрової сталості та практичної послідовності в досягненні цілей державного регулювання небанківських фінансових установ.

Висновки

Формування ефективної системи нагляду та регулювання страхової діяльності на основі Solvency II сприятиме забезпеченню консолідації та в подальшому стабільності, цілісності й розвитку українського страхового ринку, захисту інтересів споживачів і підвищенню конкурентоспроможності національних профільних компаній в умовах глобалізації. Упровадженню нагляду на основі оцінки ризиків має передувати схвалення Верховною Радою України законопроектів стосовно змін до базових законів із питань страхування, оподаткування, бухгалтерського обліку, регулювання ринків фінансових послуг.

1. Внукова Н. М. Страхування : теорія та практика : [навч.-метод. посіб.] / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко. – Х. : Бурун книга, 2004. – 371 с.
2. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності у контексті глобалізації світового страхового простору / О. Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 187–194.
3. Фарат О. І. Передумови створення в Україні ефективної системи гарантування виплат у сфері страхування життя згідно з європейськими стандартами / О. І. Фарат // Науко-

- вий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.8. – С. 249–256.
4. Сайт Верховної Ради України. Закон України «Про страхування» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
5. Сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Ринок страхування України за 9 місяців 2009 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dfr.gov.ua. – Назва з екрана.

O. Shevchenko

THE WAYS OF THE UPDATING THE STATE REGULATION OF INSURANCE MARKET IN UKRAINE

The article gives crucial points of regulation insurance sector in Ukraine on the basis of detailed analysis of Ukrainian insurance sector and proposes ways to improve the insurance legislation. The conclusion of the study is the following: not only consecutive implementation of financial responsibility legislation, general tax mechanisms and reporting standards but substantial strengthening of institutional ability along with political and financial independence of insurance regulatory body are the conditions of effective functioning of insurance market, securing financial stability and effective management of insurance companies.

Keywords: insurance, insurance market, financial responsibility of insurer, risks-based supervision, institutional ability of regulatory body, IFRS (International Financial Reporting Standards), prudential regulation of insurance activities.